ISSN 2518-7694 (Print) ISSN 2518-7708 (Online)

УДК 343.195:94(477.4) "1864"
DOI https://doi.org/10.35433/history.112082

Попова Оксана,
здобувачка ступеня доктора філософії
кафедри історії України
Житомирського державного
університету імені Івана Франка
mivanova910@ukr.net

РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ІНСТИТУТУ ПРИСЯЖНИХ ЗАСІДАТЕЛІВ ЗА СУДОВОЮ РЕФОРМОЮ 1864 Р. (НА ПРИКЛАДІ ПРАВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ)

Анотація

Метою *роботи є дослідженні механізмів впровадження інституту присяжних засідателів та їх особливості на території Правобережної України, за судовою реформою 1864 р.* ***Методологія дослідження*** *ґрунтується на базових принципах історичного дослідження: історизму, науковості, об'єктивності, соціального підходу. Для досягнення поставленої мети застосовувалися історико-порівняльний (для визначення відмінностей впровадження судової реформи на Правобережжі) та історико-системний (дозволив дослідити особливості процесу впровадження інститут присяжних засідателів) методи та методи національних студій.* ***Наукова новизна*** *полягає у з'ясуванні впливу етнічного та політичного чинників на запровадження інституту присяжних засідателів за судовою реформою 1864 р. у регіональному вимірі.* ***Висновки.*** *Судова реформа 1864 р. докорінно змінила стару, станову імперську судову систему і сприяла запровадженню частини європейських принципів у судочинстві. Важливим нововведенням став інститут присяжних засідателів, який повинен був забезпечити рівність усіх підданих перед законом, незалежність від місцевої адміністрації тощо. Однак етнічні та політичні чинники розвитку Правобережної України внесли корективи у темпи та способи впровадження судової реформи. Особливості впровадження інституту присяжних засідателів насамперед були продиктовані недовірою до польського та єврейського населення. Були створені умови та застосовані обмеження, спрямовані на уникнення формування більшості у суді присяжних представниками етнічних меншин, як стверджувалось, нелояльних до влади. На практиці реалізація судової реформи не була здійснена рівномірно і у повному обсязі: один з головних принципів виборності, так і залишився недоступний для різних категорій мешканців регіону, судочинство продовжувало залежати від місцевої адміністрації, а значна частина населення Правобережжя була позбавлена права брати участь у правосудді в ролі присяжних засідателів.*

Ключові слова: *окружний суд, поляки, Правобережна Україна, судова реформа, євреї, інститут присяжних засідателів.*

ISSN 2518-7694 (Print) ISSN 2518-7708 (Online)

Постановка проблеми. Розбудова сучасної правової держави не можлива без реформування судової системи. На сьогодні в Україні створення незалежного та прозорого судочинства є необхідною умовою євроінтеграції. Передусім реформа має практично затвердити верховенство права і зробити судочинство ефективним і справедливим. Запит суспільства на неупередженість судового розгляду був актуальним у всі часи. Інститут присяжних засідателів уособлював собою приклад однієї з історичних форм прямої участі громадян у здійсненні правосуддя, яка визначається одним з елементів демократії. Звісно, що в умовах збереження монархічної та імперської системи суд присяжних мав свою специфіку, однак для нашої розвідки важливими видається пошук історичних аспектів подібних практик на теренах сучасної України, навіть попри нетривалість його функціонування.

На українських територіях, що входили до складу Російської імперії, інститут присяжних засідателів був впроваджений судовою реформою 1864 р. Реформа стала визначальною у перетворенні всієї правової системи Російської імперії й наблизила судову систему до чинних тоді європейських практик. Проте її реалізація в різних регіонах імперії, зокрема на Правобережжі, ставить під сумніви ліберальний характер реформи та самостійність нових судових інститутів. Поліетнічність Правобережжя визначала шляхи здійснення урядової політики, оскільки ініціативи влади одночасно повинні були нейтралізувати можливі прояви польського та єврейського впливів. Політика російського самодержавства не узгоджувалася з правом підданих брати участь у здійсненні правосуддя, незалежно від стану, етносу чи віросповідання, але насамперед лояльності до самої влади. Суди присяжних, які мали забезпечити це право, стали каменем спотикання під час реалізації судової реформи. Відтак, існує актуальна потреба дослідження впровадження інституту присяжних засідателів саме у регіональному вимірі. Сучасні виклики, перед якими стоїть судова система України, зумовлюють необхідність поглибленого дослідження витоків і розвитку цього інституту на українських теренах.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вивчення судових інститутів Російської імперії лежить у площині історичних та правознавчих досліджень. Малодослідженим є питання реалізації судової системи на складних, (у соціоетнічному плані) теренах Правобережної України. Різні аспекти окресленої проблематики окреслені у працях В. Шандри, І. Скуратовича, О. Максимова. У своїй статті В. Шандра з'ясовує заходи влади щодо зменшення польського впливу на Правобережжі, зокрема відзначає, що небажання допустити поляків до влади, безпосередньо відобразилося на реалізації судової реформи в регіоні (Шандра, 2014). Особливості впровадження інституту присяжних, на прикладі функціонування Житомирського окружного суду, розглядає у

дисертаційному дослідженні О. Максимов. Зокрема, дослідник робить висновок, що специфічність реалізації судової реформи на Правобережжі проявлялась у нівелюванні принципу виборності мирових суддів і присяжних засідателів (Максимов, 2016). У монографії Ю. Левчук та М. Яцишин комплексно досліджено питання створення та функціонування Київської судової палати як елементу державного механізму Російської імперії в період від 1880 по 1917 рр. (Левчук, Яцишин, 2021).

Не обходили увагою питання запровадження суду присяжних засідателів і західні дослідники. На думку Р. Вортмана, судова реформа була найбільш ґрунтовною з усіх реформ Олександра ІІ, адже поставила питання про можливість створення правової держави. Однак домінування адміністративної влади та зростання підозр до суддів і адвокатів звели нанівець здобутки нового суду (Wortman, 2013). Німецький історик Й. Баберовскі не відкидає позитивну сторону проведених трансформацій, але називає реформу політичною аномалією, оскільки вона не відображала інтересів ні адміністрації, ні почуття справедливості населення. Суд присяжний дослідник розглядає як інструмент політичної мобілізації підданих, знаряддям освіти і соціалізації селян (Baberowski, 2006).

Наразі етносоціальні аспекти впровадження судової реформи 1864 р. з урахуванням регіональних особливостей залишаються недостатньо вивченими, тому розглянемо їх нижче.

Мета статті полягає у дослідженні механізмів впровадження інституту присяжних засідателів та їх особливості на території Правобережної України за судовою реформою 1864 р.

Виклад основного матеріалу. Судова реформа 1864 р. докорінно змінила традиційний судовий устрій, який ґрунтувався на верховенстві виконавчої влади. Реформа здійснювалася на принципах модерної правової думки: незалежність суду, рівність всіх громадян перед законом, змагальність та публічність судового процесу. Стара станова судова система, яку запровадила Катерина ІІ, було змінена новою мережею судових інститутів (Шандра, Аркуша, 2022, с. 115). Так, судова реформа Олександра ІІ мала наблизити Російську імперію до правової держави європейського зразка, однак її реалізація не була настільки досконалою.

Розглядаючи причини реформування судової системи Російської імперії, традиційно відштовхуються від селянської реформи 1861 р., яка стала каталізатором суспільних змін та визначила напрямок ліберальних трансформацій в державі. Питання реформи, яке підіймалося від початку XIX ст., вказувало на неможливість її реалізації без скасування кріпацтва. Тому підготовка судової реформи відбувалася одночасно з селянською. Розкріпачення селян вимагало змін у судовій системі, оскільки ті вийшли з юрисдикції своїх власників і потребували закріплення нового статусу в правовому полі. На той час судоустрій не був у змозі задовольнити різні

суспільні інтереси. Серед його характерних ознак традиційно виділяють такі: складність і заплутаність судового процесу, невизначена підсудність, тривалість розгляду справ, застарілість норм, хабарництво, низький професійний рівень суддів (Скуратович, 2014, с. 346).

Р. Вортман ставить під сумнів інтерпретацію походження реформи саме від скасування кріпацтва. У своїх роздумах дослідник приходить до висновку, що селянська реформа дійсно вимагала проведення судової реформи, але не визначила її тип, оскільки не передбачалося незалежних інститутів правосуддя для селянства. Маніфест 1861 р. передбачав створення волосних судів для селян, які перебували під юрисдикцією Міністерства внутрішніх справ. Натомість дослідник вбачає головною причиною судової реформи прагнення Олександра ІІ зміцнити авторитет монархії, й отримати підтримку освіченої частини суспільства впровадженням ліберальних установ (Wortman, 2013, с. 7, 12). Німецький історик Й. Баберовські визначив головним завданням судової реформи створення універсальної правосвідомості для всіх підданих імперії. Іншими словами, європейське верховенство права, у розумінні розробників реформи, мало нівелювати поліетнічність та становість суспільства, перетворити селян на законослухняних підданих (Baberowski, 2006, с. 347). Але незаперечним фактом є те, що жорстка централізаторська імперська політика викликала глибоку кризу, подолати яку можна було лише за допомогою ліберальних реформ.

«Батьком» судової реформи вважають С. Зарудного, який не лише брав участь у розробці основних положень судової реформи, а й зробив значний внесок у впровадження суду присяжних засідателів. Члени комісії, що готували реформу, були прихильниками поєднання традиційних порядків з європейськими практиками. Певний час перебуваючи за кордоном, законодавець вивчав європейський судоустрій та судові практики, результатом його студій стала публікація процесуальних кодексів Сардинії, П'ємонту та Угорщини. С. Зарудний вважав, що існування присяжних засідателів сприятиме підвищенню довіри до судових рішень, наголошував на аполітичності висновків присяжних, та його безпечності для імперської влади. Всебічне обґрунтування необхідності суду присяжних засідателів було обумовлене найсильнішим опором щодо нього (Скуратович, 2014, с. 348). Однак, Й. Баберовські у своїй праці розкритикував членів комісії з розробки судових статутів. На його думку, реформатори жили в царині європейського просвітництва, яке було чужим для підданих Російської імперії (Baberowski, 2006, с. 347). Реформа судової системи залишається досить суперечливою проблемою в історичній науці, попри її оцінки як прогресивної, виникали питання доцільності й передчасності її проведення. Детальніше проаналізуємо Судові статути, їх

структуру та визначимо, як вони мали модернізувати судову систему Російської імперії, і які труднощі виникли під час їх впровадження.

Судові статути від 20 листопада 1864 р. містили важливі положення про нову судову мережу. За цим документом, судова влада належала мировим судам, з'їздам мирових суддів, окружним судам, судовим палатам і урядовому сенату, який виконував функції верховного касаційного суду (Судові статути, 1864, с. 1). Нижчою інстанцією були мирові суди, які розглядали незначні кримінальні та цивільні правопорушення (побої, особисті образи, злочини проти громадського порядку, незначні крадіжки). Всі інші злочини розглядалися в окружних судах, які обслуговували населення кількох повітів. Судові палати ставали апеляційною установою для всіх цивільних та кримінальних справ, а також були першою інстанцією для посадових злочинів, вони діяли в межах судового округу у складі кількох губерній (Шандра, Аркуша, 2022, с. 116, 117). Вагомим поступом влади стало утворення адвокатури. Зразком для її створення обрали німецько-австрійський тип, для якого характерне поєднання функцій правозаступництва. Організаційна побудова адвокатури наближалася до французького зразка (Скуратович, 2014, с. 347).

Реалізація реформи в українських губерніях розпочалася зі створення першого окружного суду у Харкові 1867 р., діяльність якого поширювалася на Харківську, Курську, Орловську і Воронезьку губернії, частину Катеринославської та Тамбовської. У 1869 р. до нього приєднали Полтавську та у 1874 р. – Чернігівську губернії. В юрисдикції Харківської судової палати перебувало 8 окружних судів. 30 червня 1868 р. була створена Одеська судова палата, до складу якої увійшли Херсонська, Катеринославська, Таврійська, а згодом і Подільська та Бессарабська губернії (Левчук, Яцишин, 2021, с. 40–41). Зокрема, Подільська губернія, яка є частиною Правобережжя, була внесена до Одеського округу, з метою забезпечити незалежність судів від адміністративних органів. Охоплення значних територій під юрисдикцією однієї судової палати зумовлювалось, перш за все, кадровим дефіцитом кваліфікованих юристів у кожному окремому повіті. Тому така судово-територіальна структура не була випадковою, швидше за все, формувалась цілком ситуативно, що пов'язувалось як із кадровим голодом, про який згадується, так і іншими особливостями кожного регіону і мала забезпечувати стабільне функціонування судочинства.

Та найбільше значення для нашої розвідки має дослідження регіональних особливостей впровадження інституту присяжних засідателів, який мав забезпечити участь всіх категорій населення у здійсненні правосуддя.

Класична модель суду присяжних походить з судової практики Англії. Французький історик, теоретик демократії та лібералізму XIX ст. А. де

ISSN 2518-7694 (Print) ISSN 2518-7708 (Online)

Токвіль стверджував: «Коли англійці запровадили суд присяжних, вони були напіввварварським народом. З часом вони стали однією з найосвіченіших націй на землі, а їхня прив'язаність до цього інституту, здається, зростала з розвитком їхньої цивілізації. Незабаром вони вийшли за межі своїх острівних кордонів… заснували потужну монархічну конституцію, але скрізь, де були англійці, вони пишалися привілейованим правом суду присяжних» (Foster, 1882, с. 447–448). Так, впровадження інституту присяжних засідателів у монархічній державі забезпечувало суспільну лояльність. Суди присяжних захищали права підданих від урядових зазіхань, наділяли правом самоврядування, а головне формували правову свідомість, відтак закони застосовувалися відповідно до уявлень людей про справедливість і мораль. Російська імперська політика намагалася використати багатовіковий досвід європейського суспільства на своїх територіях, при цьому ігноруючи багатоетнічність імперії та відсталість у сенсі політичної і правової культури, у порівняні з європейськими державами того часу.

Права й обов'язки присяжних засідателів Російської імперії викладені у Судових статутах 1864 р. Присяжними могли стати місцеві жителі усіх станів, які були підданими Російської імперії, віком від 25 до 70 років та проживали не менше 2-х років у повіті, де відбувалися вибори до складу присяжних засідателів. Заборона на участь у судових процесах, в якості присяжних, поширювалась на такі категорії: особи, що перебували під слідством або судом за злочини чи проступки; звільнені з судової служби, духовних відомств, дворянських зібрань; боржники; особи, що перебували під опікою за марнотратство; з фізичними вадами; особи, що не володіли російською мовою. Так, для вибору присяжних засідателів складалися загальні, чергові списки та запасні списки. В загальні списки вносилися почесні мирові судді, державні службовці, місцеві службовці з виборів дворянських і міських об'єднань; селяни, обрані в чергові судді волосних судів; та особи, які володіли землею в кількості не менше 100 десятин або іншим нерухомим майном, вартість якого в столицях була не менше 2 тис. рублів, в губернських містах не менше 1 тис. рублів, а в інших містах не менше 500 рублів. Загальні списки складалися окремо, за кожним повітом, особливими тимчасовими комісіями, які призначалися щорічно повітовими земськими зборами.

За три тижні до відкриття судового засідання з присяжними засідателями, з чергового списку, за жеребкуванням обиралися 30 присяжних, які мали бути присутніми увесь час засідання. У такому ж порядку обиралися 6 запасних присяжних. Перші 12 присяжних засідателів безпосередньо залучалися до здійснення правосуддя. Рішення присяжних засідателів не підлягали обговоренню та були остаточними (Права і обов'язки, 1867).

Як уже зазначалося, інститут присяжних засідателів базувався на європейському досвіді, але не копіював повністю жодну з існуючих моделей. Багато в чому російська модель суду присяжних засідателів дотримувався англійського зразка. Це був певний відголосок тогочасної моди, оскільки більшість європейських держав модерного періоду вважали цей зразок еталонним. На сьогодні дослідники виділяють англосаксонську (Велика Британія, США) та континентальну (Німеччина, Франція, Австрія) моделі суду присяжних засідателів (Żurko, 2022). Протягом XIX ст. європейські країни адаптували суд присяжних у свій судоустрій, створивши унікальні моделі. Розглянемо спільні та відмінні риси у функціонуванні суду присяжних засідателів у європейських державах другої половини XIX ст.

В англосаксонській системі, починаючи з XII ст. кількість присяжних на судовому засіданні дорівнювала 12 особам. Серед їх клятвених зобов'язань були такі: говорити правду та свідчити про надані докази щодо вбивств, грабежів і крадіжок. Формування американської судової системи мало власні особливості, стосувалось це і критеріїв, які висувались до претендентів на роль присяжних. Так, серед обов'язкових вимог були: наявність громадянства США та володіння англійською мовою, повноліття, проживання в конкретному судовому окрузі протягом одного року. Кандидат мав бути психічно здоровими, не мати судимостей, звільнялися від обов'язку бути присяжним засідателем військовослужбовці під час несення служби, члени пожежних та поліцейських підрозділів, деякі категорії державних службовців. Імперський суд присяжних перейняв досвід англосаксонської моделі, однак в Російській імперії присяжні мали більші повноваження, ніж у Великобританії. Цей колегіальний орган вирішував не тільки питання про винуватість особи, але міг утриматися від накладення покарання, оскільки влада вважала, що справедливість без моралі неправильна (Żurko, 2022).

За континентальною системою присяжні повинні приймати рішення за кожною справою, натомість у англосаксонському праві до суду присяжних могли не звертатися, якщо підсудний визнав провину. До того ж в Англії під час винесення вердикту, присяжні відповідали лише на одне питання «винен» чи «не винен». Імперська система вимагала від присяжних відповіді на такі питання: чи було скоєно злочин, чи винен у цьому підсудний, чи були ці дії навмисними? А відповіді могли бути «Так, скоєно злочин; так, винен; так, навмисно» або «Так, винен, але не навмисно» (Права і обов'язки, 1867, с. 42-43). Таким чином, в Російській імперії від присяжних вимагали більш детального аналізу справи, що дозволяло їм враховувати мотиви й обставини злочину під час винесення вироку. Якщо вони вирішували, що умисел в діях підсудного був відсутній, це могло призвести до пом'якшення вироку. Особливо це помітно у справах, де як

ISSN 2518-7694 (Print) ISSN 2518-7708 (Online)

покарання була передбачена смертна кара, тоді присяжні з співчуттям підходити до винесення вердиктів, щоб не брати на себе відповідальність за смерть людини.

У Російській імперії та країнах з континентальним правом, професійний суддя перед тим, як відправити присяжних на обговорення, підбивав підсумки. Підбиття підсумків англійським суддею мало на меті ознайомити присяжних з правилами доказування. У Німеччині пояснювали лише юридичну сторону, в Італії – лише фактичну, у Російській імперії суддя пояснював і юридичну, і фактичну сторону, також давав загальні вказівки щодо правил доказування, однак без прямих висловлювань своєї думки (Kucherov, 1950, с. 83).

Під час обговорення справи присяжним рекомендувалося досягнути одностайності у вердикті, як це було прийнято в англійській моделі. Однак, що російська, що континентальна моделі могли винести вирок за більшістю голосів. Підсудний перебував у залі суду під час винесення вироку, на відміну від французького і німецького суду (Kucherov, 1950, с. 84). Можемо констатувати, що російська модель суду присяжних не була копією існуючих на той час європейських моделей. Намагаючись взяти положення з різних систем, творці реформи спробували створити оригінальний судовий інститут. Попри це, впровадження судової реформи не відбувалося рівномірно, а для деяких регіонів імперії, зокрема й Правобережжя, реформа так і не була проведена у повному обсязі.

Стара судова система на Правобережній Україні функціонувала до 1870-х рр. Причиною відтермінування впровадження в дію положень Судових статутів 1864 р. стала низка особливостей розвитку краю, які ми пропонуємо розглянути далі. З часу приєднання Правобережжя до Російської імперії, регіон залишався складним у соціоетнічному вимірі. Компроміси, на які йшла влада для здобуття лояльності найбільш впливової частини населення краю – поляків, не виправдали себе. Так, на Правобережжі протягом першої половини XIX ст. діяло польське судочинство, магдебурзьке право та Литовські статути. Інкорпорація цих земель до Російської імперії вимагала уніфікації законодавства, що поступово відбувалося з 30-х рр. XIX ст. У 1831 р., після польського Листопадового повстання (1830–1831 рр.) відбулась ліквідація польської судової системи, скасовувалося ведення діловодства польською мовою, після 1840 р. припинили дію Литовські статути, створювалася розгалужена мережа судових установ тощо. Історики О. Максимов та Ю. Левчук закріплюють за київським у генерал-губернатором Д. Бібіковим роль головного реакціонера у процесах 1830–1840-х рр. Він вважав, що Литовські статути найбільше перешкоджають уряду уніфікувати законодавство на Правобережжі, а поєднання Статутів з імперськими законами лише заплутувало та призводило до тяганини судового процесу.

Одночасно Д. Бібіков відстоював позицію заміни польської шляхти на російське дворянство у судах (Максимов, 2016, с. 46–47). Однак польська шляхта і надалі зберігала сильні позиції в краї, а дія місцевого законодавства не втратила свій вплив.

Побоювання влади щодо польського населення в західних губерніях відтворене і на сторінках щоденника міністра внутрішніх справ П. Валуєва. На одному із зібрань з приводу так званого «західного» питання, пропонувалося остаточно покінчити з поляками, заборонивши їм купувати майно та впровадити покарання особам, винуватість яких не була доведена (Валуєв, 1961, с. 78–79). Та найбільш влучно описує ситуацію фраза «Якби поляки знали, як ми їх боїмось» (Валуєв, 1961, с. 33). Центральна влада вбачала серйозну загрозу в поляках, тому модель політики на Правобережжі залежала від успішності проведення заходів із послаблення їх впливу в регіоні.

Реакційні настрої влади посилились після польського Січневого повстання 1863-1864 рр. Щоб провести необхідні перетворення, першочерговим завданням стало обмеження польського впливу, що затягнулося більш ніж як на 15 років. В. Шандра наголошує, що наслідком польського повстання стала нова політика щодо землекористування. Серією указів влада зменшила польські землеволодіння, насамперед шляхом конфіскацій, заборонила й продаж землі євреям, таким чином створюючи сприятливі умови для русифікації (Шандра, 2014, с. 107). Лише коли 2/3 усіх поміщицьких земель Правобережжя перейшли у володіння непольського населення, правляча верхівка погодилася ввести Судові статути. Оскільки майновий ценз був обов'язковою умовою для присяжних, й зокрема залежав від розмірів земельних володінь, влада намагалася шляхом конфіскації і перерозподілу збільшить кількість осіб непольського походження, які відповідали б встановленому Статутами цензу.

Поляки позиціонувались як «політично неблагонадійні», тому їм всіляко перешкоджали у призначенням до судових установ. Заступник голови Київської палати цивільного суду Я. Рашет категорично виступав проти допущення поляків до складу присяжних засідателів і присяжних повірених (адвокатури). Його аргументи зводились до того, що вони належали до освіченої, міської верстви, могли професійно обстоювати свої права і мали значний вплив на населення, що підтвердило польське Січневе повстання 1863 р. Також Я. Рашет припускав, що відсутність поляків, мотивуватиме інших присяжних краще виконувати свої обов'язки (ЦДІАК, ф. 442, ч. 9, оп. 1, спр. 425, арк. 23зв).

На початку 1867 р. київський генерал-губернатор О. Безак у листуванні з міністром юстиції К. Паленом висловив стурбованість судовою реформою, зокрема наполягав на вилученні з кримінального

ISSN 2518-7694 (Print) ISSN 2518-7708 (Online)

судочинства частини про розгляд справ судом з присяжними засідателями (ЦДІАК, ф. 442, ч.1, оп. 1, спр. 425, арк. 3зв). За таких умов, правобережні губернії не могли сподіватися на впровадження нового суду, однак населення не покидало надій на швидке впровадження реформи.

Особливістю впровадження судової реформи на Правобережній Україні була її двоетапність. На першому етапі водилися мирові суди у 1872 р., однак уряд не дозволив обирати суддів, а самостійно їх призначав, як і голову з'їзду мирових суддів. Зокрема, на Правобережжі земська і міська реформи не були проведенні практично до початку Першої світової війни, що й унеможливлювало виборність посад мирових суддів. На другому етапі (з 1880 р.), запроваджувалися окружні суди і Київська судова палата, дія якої охоплювала Київську, Волинську, Чернігівську та Могильовську губернії. За підрахунками Ю. Левчука, Київська судова палата станом на 1897 р. охоплювала 212 566, 7 км^2 територій та населення в кількості 10 533 329 осіб, що засвідчує суттєве навантаження на неї (Левчук, Яцишин, 2021, с. 42).

Лише 1880 р. на Правобережжі почали роботу окружні суди із залученням до розгляду справ присяжних засідателів. Замість земських установ (які не були запровадженні на Правобережжі), формування списків присяжних покладалося на тимчасові комісії, до складу яких входили губернатор і прокурор (ЦДІАК, ф. 442, ч.1, оп. 1, спр. 425, арк. 43). Від 1883 р. склад тимчасових комісій змінився, до них ввели: повітового предводителя дворянства, який очолював комісію; голову з'їзду мирових суддів; члена повітового присутствія з селянських справ. П. Щербина зазначає, що такий склад тимчасових комісій грубо порушував положення Судових статутів, які передбачали, що тимчасові комісії призначалися щорічно земськими зборами (Щербина, 1974, с. 89). Проведення судової реформи на Правобережжі так і не відбулося в повному обсязі. Порушення принципу виборності присяжних засідателів не відповідало задекларованим положенням.

Варто зауважити, що 1871 р. політичні злочини були вилучені з юрисдикції суду присяжних і передавалися на розгляд спеціальної сесії Сенату. А наприкінці 1870-х рр. їх розгляд був переданий військовим судам, які були швидшими і виносили більш суворі вердикти (Wortman, 2013, с. 16). Зрозуміло, що такі дії влади мали виражений антипольський характер. Побоюючись, що суди присяжних будуть виправдовувати «неблагонадійних» осіб, або взагалі стануть місцем розгляду етнічних конфліктів, влада потурбувалася про унеможливлення такого варіанту.

Також законом від 1881 р. було встановлено «посилений», «надзвичайний» стан безпеки, який діяв у Москві, Санкт-Петербурзі та Києві до 1917 р. Положення закону розширили повноваження поліції затримувати підозрюваних у революційній діяльності і виносити вироки

без звернення до суду. У багатьох випадках губернатори використовували положення про надзвичайний стан як привід діяти на власний розсуд щодо політичних злочинців (Wortman, 2013, с. 17). За таких умов «неблагонадійне» населення не могло сподіватися на прозоре судове розслідування, яке дійсно б довело провину.

Кадрова політика стала ключовим елементом внутрішніх перетворень, яке влада не могла залишити без контролю, особливо в контексті Правобережної України. Критерії відбору до інституту присяжних засідателів відігравали велике значення у виборі лояльних до влади представників. Найчастіше присяжними ставали селяни православного віросповідання. У 1885–1887 рр. з 12 присяжних засідателів у середньому 5 були православними селянами, 3 – чиновниками різних відомств, 3 – шляхтичами-католиками або лютеранами, чи міщанами, 1 – православний дворянин, або відставний військовий, або клірик. Дослідники зазначають, що призначення такої кількості селян і чиновників мали забезпечити більшість під час винесення вироків. Серед селян переважали чиновники найнижчого рангу (волосний старшина, сільський староста та його помічники, волосний писар), які не претендували на чин волосного старости, але представляли державу на місцях. Підбір присяжних на Правобережжі забезпечував їх прихильність до влади, особливо у справах приватної власності, майнових чи інших інтересів влади (Vengerska, Zhukovskyi, Maksymov, 2020, с. 21-22). Й. Баберовські розглядає імперський суд присяжних як спробу цивілізувати/соціалізувати селян, оскільки більшість присяжних становили саме селяни. Він вважає, що судова реформа на Правобережжі була покликана розширити права селян відносно польської еліти (Baberowski, 2006, с. 349).

Подібно до поляків була й кадрова політика щодо євреїв в судових інститутах Правобережжя. Сучасники пояснювали це тим, що різниця у віросповіданні не викликала упередженості у поляків, особливо під час розгляду справ, які стосувалися злочинів проти власності й особистості. При цьому необ'єктивність могла мати місце зі сторони євреїв, які б судити одновірців. Наголошувалось, що їх корпоративний дух, вчення талмуду, спонукало до захисту і виправдовування інших євреїв (Записки, 1872, с. 30).

Ставлення до служби євреїв в державних органах висловлене у справі про створення у Волинській, Київській, Подільській губерніях комісії з вивчення економічного становища і відношення єврейського населення до корінного населення губерній. Пояснювальна записка волинського губернатора містить висновки, що присутність євреїв в суді може серйозно вплинути на вирішення справ, оскільки євреї одностайні з одновірцями, тому не будуть судити їх належним чином. Автор записки висловлював припущення, що засилля євреїв у державних, судових, адміністративних

ISSN 2518-7694 (Print) ISSN 2518-7708 (Online)

установах загрожує втратою для уряду їх опори на місцях (ЦДІАК, ф. 442, оп. 534, спр. 282, арк. 290).

У 1867 р. на сторінках газета «Кіевлянинъ» з'явилася стаття про те, що усунення будь-яких станів чи етнічних груп від участі в складі присяжних засідателів викликає багато теоретичних заперечень: 1) несправедливо позбавляти значну частину населення права участі у судочинстві; 2) немає реальних приводів боятися вироків, винесених за участі євреїв; 3) євреї, які можуть виправдовувати злочини єдиновірців, не потраплять у списки присяжних, адже не володіють потрібними внутрішніми якостями; 4) право надане губернатору виключати з списків присяжних та право відводу надане прокурору та захисникам, є гарантією, що в списки не потраплять неблагонадійні особи (ЦДІАК, ф. 442, оп. 181, спр. 425 (ч. 1), арк. 82). У відповідь прибічники виключення євреїв з списків присяжних засідателів запевняли, що особи, які не користуються довірою суспільства (тобто євреї) становлять для нього небезпеку, оскільки можуть подавати думку упереджено і схиляти до цього інших присяжних. Також, враховуючи те, що євреї володіли майже усім капіталом, ремеслом, торгівлею і промислом краю, значна їх частина могла пройти за майновим цензом, до того ж рівень володіння російською мовою дозволяв їм потрапити до списків присяжних. Як наслідок, євреї можуть складати більшість у списках присяжних засідателів, а населення краю буде наражатись на вироки вороже налаштованої до них меншини. Результатом таких дозволів може стати збільшення їх капіталів, прибутків та захоплення до своїх рук судових установ. А несправедливо винесені вироки обов'язково похитнуть довіру суспільства до інституту присяжних засідателів (ЦДІАК, ф. 442, оп. 181, спр. 425 (ч. 1), арк. 82зв, 83-83зв). Упереджене ставлення до єврейського населення гальмувало впровадження судової реформи на Правобережжі, адже російська влада намагалася не допустити, щоб у судових установах більшість представляли нелояльні до них особи. Саме ця риса лежала в основі усіх реформаційних процесів того часу.

Результатом обговорень стало те, що судова реформа 1864 р. обмежила участь євреїв у судових установах. Єдиною доступною формою участі у правосудді залишався суд з присяжними засідателями. Але і тут мали місце певні обмеження, виставлені владою. Так, під час складання списків присяжних засідателів, тимчасові комісії мали контролювати, щоб кількість євреїв, які вносяться до списку, відповідала відсотковому відношенню їх загальної кількості в кожному повіті до чисельності всього населення повіту. Під час складання чергових і запасних списків, слідкували, щоб під час жеребкування кількість євреїв не перевищувала визначену для повіту пропорцію, тому у списки вносилися лише перші прізвища, які увійшли до пропорції. Решта списку поповнювалася, за

вказаному жеребкуванням порядку, особами християнського або іншого віросповідання (Збірник узаконень, 1880, с. 2–3).

Чисельність єврейського населення у Волинській губернії становила 13,5%, у Київській – 13,1%, у Подільській – 12,5%. Відповідно у повітах Волинської губернії мешкало 10,3%, Київської – 9,8%, Подільської – 10,2% Тоді як в містах Волинської губернії – 54,7%, Київської – 37,3%, Подільської – 43,8% (Максимов, 2011, с. 144). Співвідношення кількості євреїв в присяжних засідателях на прикладі Житомирського окружного суду наведено у Таблиці 1.

Таблиця 1. Кількість євреїв у списках присяжних засідателів (Максимов, 2011, с. 144).

Повіти	Чергові списки		Запасні списки	
	Євреї	Інші	Євреї	Інші
Житомирський	74	326	11	49
Новоград-Волинський	61	339	9	51
Овруцький	45	355	7	53
Старокостянтинівський	68	332	10	50

Саме такою була визначена кількість присяжних засідателів від євреїв станом на 1880 р., тобто на час відкриття окружних судів на Правобережжі. На той момент вона не перевищувала 18,5% та не простежувалося тенденцій збільшення їх кількості в майбутньому.

У списках обов'язково зазначали осіб православної віри. До того ж, старшиною присяжних міг бути лише християнин. Не допускалася участь євреїв у складі присяжних, якщо розглядалися справи про злочини проти віри і порушення церковних правил (Збірник узаконень, 1880, с. 3). Можемо констатувати, що уряд не був зацікавлений у співпраці з етнічними меншинами, тому всіляко обмежував їх права. Наявність ряду заборон, що діяли на Правобережжі нівелював ліберальний характер судової реформи.

Політика російської влади і обмеження застосовані щодо значної частини населення регіону спричинили кадровий дефіцит, що підтверджує лист 1883 р. київського губернатора до генерал-губернатора О. Дрентельна. Представники Київського окружного суду повідомили губернатора, що кількість присяжних засідателів в списках по м. Київ та повіту є недостатньою, у зв'язку з великою кількістю нерозглянутих кримінальних справ. Прохання губернатора полягало у збільшені комплектів присяжних засідателів у чергових списках до 600 замість 400, а запасних – 120 замість 60 в рік (ЦДІАК, ф. 442, оп. 517, спр. 329, арк. 43). Київська повітова особлива тимчасова комісія, яка проводила засідання з розгляду прохання київського губернатора, дійшла висновку, що у майбутньому можливе

ISSN 2518-7694 (Print) ISSN 2518-7708 (Online)

збільшення списків присяжних, але не конкретизували, коли це може статися. При цьому зазначалося, що станом на 1883 р. осіб, які мали право бути присяжними всього 2557 (ЦДІАК, ф. 442, оп. 517, спр. 329, арк. 48). Варто зауважити, що за Судовими статутами 1864 р., виконувати обов'язки присяжного засідателя дозволялося один раз на рік. При населенні 2,1 млн в Київській губернії (ЦДІАК, ф. 442, оп. 517, спр. 329, арк. 4зв) лише 0,1% населення мав право бути занесеним у списки присяжних засідателів. Відповідно, тривалість розгляду справ збільшувалася, а окружні суди потребували більшої кількості присяжних аби мати змогу частіше проводити судові сесії. Списки присяжних могли б поповнити представники польського або єврейського населення, якби для них не діяли обмеження.

Висновки. Судова реформа 1864 р. докорінно трансформувала стару, станову імперську судову систему і посприяла запровадженню частини західних принципів. Нова судова система відобразилася у схемі: мировий суд – окружний суд – судова палата – урядовий Сенат з функціями касаційного суду. Важливим нововведенням став інститут адвокатури та присяжних засідателів. Старий становий суд замінили нові судові установи, які мали ввести гласність до процесу судочинства та відокремити судову владу від виконавчої та законодавчої, і найголовніше – від адміністрації. Без сумнівів, найефективнішою гарантією соціальної справедливості у процесі здійснення правосуддя, є участь у ньому представників всіх суспільних верств. Інститут присяжних засідателів, запроваджений судовою реформою, повинен був забезпечити рівність усіх підданих перед законом, незалежність суду від місцевої адміністрації тощо. Однак на практиці, реалізація судової реформи не була здійснена рівномірно і у повному обсязі.

Затримка у впровадженні положень судової реформи на Правобережній Україні загалом і суду присяжних зокрема, була продиктована насамперед недовірою до польського населення і небажанням допускати їх до участі у здійсненні правосуддя. Польське повстання, що відбулося напередодні реформи, вирішило темпи і шляхи впровадження нового судоустрою. Попри сподівання населення на швидкий вступ у дію Судових статутів, влада знехтувала їх бажанням, адже головною метою було перетворення польської еліти в етнічну безправну меншину, яка б не становили більшості під час розгляду судових справ. Правляча верхівка не могла повністю відмовитися від реформи на Правобережжі, оскільки єдність таких змін піднесла б авторитет імперської влади. Однак одне із головних нововведень реформи – принцип виборності, так і залишився недоступним для населення Правобережжя, тому судочинство продовжувало перебувати у залежності від адміністративної влади.

Етнічний і політичний чинник значно вплинув на складання списків присяжних засідателів. Російський уряд розглядав етнічне походження, головним аргументом політичної благонадійності та лояльності до влади. Від початку роботи окружних судів на Правобережжі у 1880 р., поляки та євреї були обмежені у своєму праві брати участь у здійсненні правосуддя у ролі присяжних засідателів. Така дискримінація значної частини населення регіону призвела до того, що інститут присяжних засідателів сформувався на основі лояльного населення, яке поділяло погляди, політику влади, упередженість щодо певних верств. Одночасно, спостерігалися позитивні моменти для селянського стану, переважно українського походження, залучення яких до розгляду судових справ сприяло підвищенню рівня їх правосвідомості.

Подальші дослідження мають серйозні перспективи, особливо в частині розгляду соціальної складової інституту присяжних засідателів, особливостей судових вироків, а також проведення паралелей із європейськими практиками судів присяжних.

Подяка. Висловлюю вдячність членам редакційної колегії журналу та рецензентам за конструктивні зауваження, побажання та консультації, надані під час підготовки статті до друку.

Фінансування. Авторка не отримувала фінансової підтримки для проведення дослідження та публікації статті.

Джерела та література

Колмаков, Н. (1872). Записка про судову реформу у Західному краї взагалі і зокрема у Київській губернії. Київ: Типографія М. П. Фріца, 32 с. [російською мовою].

Левчук, Ю., Яцишин, М. (2021). Київська судова палата в державному механізмі Російської імперії (1880-1917): історико-правове дослідження. Луцьк: Вежа-Друк, 172 с.

Максимов, О. (2011). Особливості призначення євреїв присяжними засідателями окружних судів Правобережної України в умовах судової реформи 1864р. *Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «ХХ століття – етнонаціональний вимір та проблеми Голокосту»*, 140–146.

Максимов, О. (2016). Житомирський окружний суд у системі реалізації судової реформи 1864 року в Правобережній україні. Дис. канд. іст. наук, Житомирський державний університет імені Івана Франка, 240 с.

Певзнер, Б. (1880). Збірник узаконень та рішень Сенату 1865-1880 рр. щодо запровадження судової реформи у Західному краї. Житомир: Волинська губернська друкарня, 106 с. [російською мовою].

Права і обов'язки присяжних засідателів викладені в судових статутах 20 листопада 1864 року (1867). Санкт-Петербург: Типографія Є. Веймара, 49 с. [російською мовою].

Скуратович, І. (2014). Значення підготовчого етапу у прийнятті судової реформи 1864 р. *Форум права*, № 3, 346–351.

Судові статути 20 листопада 1864 року (1864). Санкт-Петербург: Державна канцелярія, 455 с. [російською мовою].

Товстолес, Н. (1916). Заснування судових установ. Петроград: Видавництво І. Зубкова, 930 с. [російською мовою].

Центральний державний історичний архів України, ф. 442, оп. 1, спр. 425 (ч. 1), 180 арк.

Центральний державний історичний архів України, ф. 442, оп. 1, спр. 425 (ч. 9), 75 арк.

Центральний державний історичний архів України, ф. 442, оп. 517, спр. 329, 58 арк.

Центральний державний історичний архів України, ф. 442, оп. 534, спр. 282, 290 арк.

Шандра, В. (2014). Соціальні та політичні наслідки для україни польського Січневого повстання 1863 р. *Український історичний журнал*, № 1, 106–119.

Шандра, В., Аркуша, О. (2022). Україна в XIX столітті: доба модернізації. Київ: Академперіодика, 706 с.

Щербина, П. (1974). Судова реформа 1864 року на Правобережній Україні. Львів: Вища школа, 190 с.

Щоденник П. А. Валуєва міністра внутрішніх справ: 1865–1876 (1961). Москва: Академія наук СРСР. Т. 2, 587 с. [російською мовою].

Baberowski, J., (2006). Law, the judicial system and the legal profession. *The Cambridge history of Russia. Volume II Imperial Russia, 1689–1917*, 344–369.

Foster, D., (1882). Advantages of the Jury System. *The North American Review*, № 312, 447–460. DOI: https://www.jstor.org/stable/25118214

Kucherov, S., (1950). The Jury as Part of the Russian Judicial Reform of 1864. *The American Slavic and East European Review*, № 2, 77–90. DOI: https://www.jstor.org/stable/2491600

Vengerska, V., Zhukovskyi, O., Maksymov, O. (2020). Estates in the activities of judicial institutions and penitentiary establishments in right-bank Ukraine (1864–1914). *Intermarum: history, policy, culture*, № 7, 7–28.

Wortman, R. (2013). Russian Monarchy and the Rule of Law: New Considerations of the Court Reform of 1864: *Russian Monarchy: Representation and Rule*, Boston: Academic Studies Press, 3–32. DOI: https://www.jstor.org/stable/j.ctt21h4wbq.6?seq=1

Żurko, J. (2022). Historia ławy przysięgłych i jej przyszłość w sprawach karnych. *The Legal Culture*, № 5. DOI: https://doi.org/10.37873/legal.2022.5.100

References

Baberowski, J. (2006). Law, the judicial system and the legal profession. The Cambridge history of Russia. Volume II Imperial Russia, 1689–1917, 344–369.

Foster, D. (1882). Advantages of the Jury System. The North American Review, № 312, 447–460. DOI: https://www.jstor.org/stable/25118214

Kolmakov, N. (1872). Zapyska pro sudovu reformu u Zakhidnomu krai vzahali i zokrema u Kyivskii hubernii. Kyiv: Typohrafiia M. P. Fritsa, 32 s. [in russian].

Kucherov, S. (1950). The Jury as Part of the Russian Judicial Reform of 1864. The American Slavic and East European Review, № 2, 77–90. DOI: https://www.jstor.org/stable/2491600

Levchuk, Yu., Yatsyshyn, M. (2021). Kyivska sudova palata v derzhavnomu mekhanizmi Rosiiskoi imperii (1880-1917): istoryko-pravove doslidzhennia. Lutsk: Vezha-Druk, 172 s.

Maksymov, O. (2011). Osoblyvosti pryznachennia yevreiv prysiazhnymy zasidateliamy okruzhnykh sudiv Pravoberezhnoi Ukrainy v umovakh sudovoi reformy 1864r. Materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii «XX stolittia – etnonatsionalnyi vymir ta problemy Holokostu», 140–146.

Maksymov, O. (2016). Zhytomyrskyi okruzhnyi sud u systemi realizatsii sudovoi reformy 1864 roku v Pravoberezhnii ukraini. Dys. kand. ist. nauk, Zhytomyrskyi derzhavnyi universytet imeni Ivana Franka, 240 s.

Pevzner, B. (1880). Zbirnyk uzakonen ta rishen Senatu 1865-1880 rr. shchodo zaprovadzhennia sudovoi reformy u Zakhidnomu krai. Zhytomyr: Volynska hubernska drukarnia, 106 s. [in russian].

Prava i oboviazky prysiazhnykh zasidateliv vykladeni v sudovykh statutakh 20 lystopada 1864 roku (1867). Sankt-Peterburh: Typohrafiia Ye. Veimara, 49 s. [in russian].

Shandra, V. (2014). Sotsialni ta politychni naslidky dlia ukrainy polskoho Sichnevoho povstannia 1863 r. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*, № 1 106–119.

Shandra, V., Arkusha, O. (2022). Ukraina v XIX stolitti: doba modernizatsii. Kyiv: Akademperiodyka, 706 s.

Shcherbyna, P. (1974). Sudova reforma 1864 roku na Pravoberezhnii Ukraini. Lviv: Vyshcha shkola, 190 s.

Shchodennyk P. Valuieva ministra vnutrishnikh sprav: 1865–1876 (1961). Moskva: Akademiia nauk SRSR. T. 2, 587 s. [in russian].

Skuratovych, I. (2014). Znachennia pidhotovchoho etapu u pryiniatti sudovoi reformy 1864 r. *Forum prava*, № 3, 346–351.

Sudovi statuty 20 lystopada 1864 roku (1864). Sankt-Peterburh: Derzhavna kantseliariia, 455 s. [in russian].

Tovstoles, N. (1916). Zasnuvannia sudovykh ustanov. Petrohrad: Vydavnytstvo I. Zubkova, 930 s. [in russian].

Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy, f. 442, op. 1, spr. 425 (ch. 1), 180 ark.

Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy, f. 442, op. 1, spr. 425 (ch. 9), 75 ark.

Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy, f. 442, op. 517, spr. 329, 58 ark.

Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy, f. 442, op. 534, spr. 282, 290 ark.

Vengerska, V., Zhukovskyi, O., Maksymov, O. (2020). Estates in the activities of judicial institutions and penitentiary establishments in right-bank Ukraine (1864–1914). *Intermarum: history, policy, culture*, № 7, 7–28.

Wortman, R., (2013). Russian Monarchy and the Rule of Law: New Considerations of the Court Reform of 1864: Russian Monarchy: Representation and Rule, Boston: Academic Studies Press, 3–32. DOI: https://www.jstor.org/stable/j.ctt21h4wbq.6?seq=1

Żurko, J., (2022). Historia ławy przysięgłych i jej przyszłość w sprawach karnych. *The Legal Culture*, № 5. DOI: https://doi.org/10.37873/legal.2022.5.100

ISSN 2518-7694 (Print) ISSN 2518-7708 (Online)

Popova O. REGIONAL PECULIARITIES OF THE INSTITUTE OF JURORS IMPLEMENTATION ACCORDING TO THE JUDICIAL REFORM OF 1864 (ON THE EXAMPLE OF RIGHT-BANK UKRAINE)

Abstract

The aim *of the study is to investigate the mechanisms of the implementation of the institute of jurors and their peculiarities on the territory of Right-Bank Ukraine under the judicial reform of 1864.* ***The research methodology*** *is based on the following principles of historical research such as historicism, scientificity, objectivity, and a social approach. This paper applies a historical-comparative (to determine the differences in the judicial reform implementation on the Right-Bank Ukraine) and historical-systemic (to investigate the peculiarities of the process of implementing the institute of jurors) methods to achieve the goal.* ***The scientific novelty*** *lies in clarifying the influence of ethnic and political factors on the implementation of the institute of jurors under the judicial reform of 1864 at the regional level.* ***Conclusions****. The judicial reform of 1864 fundamentally changed the old, imperial court system and contributed to the implementation of some European principles. An important innovation was the institute of jurors, which was supposed to ensure the equality of all citizens before the law, independence from local administration, etc. However, the ethnic and political factors shaping the development of Right-Bank Ukraine made adjustments to the pace and methods of implementing the judicial reform. The peculiarities of the institute of jurors' implementation were primarily dictated by distrust of the Polish and Jewish population. As a result, conditions were created and restrictions were applied, aimed at avoiding the formation of a majority in the court of jurors by representatives of ethnic minorities who were disloyal to the authorities. Thus, in practice, the implementation of the judicial reform was not carried out evenly and in full. One of the main principles of juror election remained inaccessible to the population in the region; the judiciary continued to depend on the local administration, and a significant part of the population of Right-Bank Ukraine was deprived of the right to participate in the justice system as jurors.*

Key words: *district court, Polish people, Right-Bank Ukraine, judicial reform, Jewish people, institute of jurors.*

Popova O. REGIONALNE CECHY WPROWADZENIA INSTYTUTU* PRZYSIEGŁYCH *WEDŁUG REFORMY SĄDOWNICTWA Z 1864 ROKU (NA PRZYKŁADZIE UKRAINY PRAWOBRZEŻNEJ)

Streszczenie

Celem pracy *jest badanie mechanizmów wprowadzenia instytutu przysięgłych według reformy sądownictwa z 1864 roku oraz ich specyfika na terytorium Ukrainy Prawobrzeżnej.* ***Metodologia badań*** *opiera się na przestrzeganiu zasad historyzmu, naukowości, obiektywności i podejścia społecznego. Dla osiągnięcia tego celu wykorzystano metodę historyczno-porównawczą (określenie różnic we wdrażaniu reformy sądownictwa na Prawobrzeżu) oraz historyczno-systemową (badanie cech procesu wprowadzania instytutu przysięgłych).* ***Aktualność naukowa*** *polega na wyjaśnieniu wpływu czynników etnicznych oraz politycznych na wprowadzenie instytutu przysięgłych zgodnie z reformą sądownictwa z 1864 roku w wymiarze regionalnym.* ***Wnioski.*** *Reforma sądownictwa z 1864 roku radykalnie zmieniła stary, stanowy imperialny system sądownictwa i przyczyniła się do wprowadzenia niektórych zasad europejskich. Istotną*

innowacją był instytut przysiegłych, który miał zapewnić równość wszystkich poddanych wobec prawa, niezależność od administracji lokalnej itp. Jednak czynniki etniczne i polityczne wpływające na rozwój Ukrainy Prawobrzeżnej spowodowały korekty w tempie i metodach reformy sądownictwa. Specyfika wprowadzenia instytutu ławników podyktowana była przede wszystkim nieufnością wobec ludności polskiej i żydowskiej. Stworzono warunki i stosowano restrykcje mające na celu uniknięcie formowania większości przysiegłych przez przedstawicieli mniejszości etnicznych nielojalnych wobec władzy. W praktyce więc realizacja reformy sądownictwa nie została przeprowadzona równomiernie i w całości: jedna z głównych zasad elekcji pozostała niedostępna dla ludności regionu, sądownictwo nadal zależało od administracji lokalnej, a znaczna część ludności Prawobrzeża została pozbawiona prawa do udziału w wymiarze sprawiedliwości jako przysiegli.

***Słowa kluczowe**: sąd okręgowy, Polacy, Ukraina Prawobrzeżna, reforma sądownictwa, Żydzi, instytut przysiegłych.*

Статтю надіслано до редколегії 01.09.2024 р.
Статтю рекомендовано до друку 22.10.2024 р.